

ПРЕДСТАВИТЕЛНАТА ФОРМА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК В ЕВРОПА ПРЕЗ XVII И XVIII ВЕК

Лилия Илиева
Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград

EXEMPLARY FORM OF BULGARIAN LANGUAGE IN THE 17TH AND 18TH CENTURY EUROPE

Liliya Ilieva
Neofit Rilski South-Western University in Blagoevgrad

In the 17th and 18th centuries the Bulgarian language was known as one of the Slavic languages and was commented on in the works and letters of Leibniz, Sparfwenfeldt, Dobrovský, Durych, as well as other writers. The main source of information about Bulgarian were the books published by the Catholic Bulgarians, Petar Bogdan Bakshich and Krstjo Peikich from Chiprovec, written in a mixed form of the Chiprovec dialect and what is termed Illyrian. In the late 18th century another form of written Bulgarian was presented in a book published by Congregation for the Propagation of the Faith, based on the traditional language of the Orthodox Bulgarians. In 1906 the first translation of The Lord's Prayer in Modern Bulgarian was published.

Key words: Bulgarian language, Leibniz, Sparfwenfeldt, Dobrovský, Durych, Catholics, Oratio Dominica

Все още се смята, че българският език е бил „забравен“ в науката до приноса на Вук Стефанович Караджич, който пише специална студия върху него. Вуковият „Додатък към Санктпетербургските сравнителни речници на всички езици и наречия, с особен оглед към български език“ излиза в печатно издание в началото на 1822 г. във Виена, столицата на Австрийската империя, като приложение към вестника „Новине Српске“ и този труд е многократно отбелязван (срв. напр. Леков 1966; Конев 2007; Игнятович 2010; Николова 2006). Тази „забравата“ на българския език в известна степен се опровергава от наблюденията на Н. Николова, която се позовава на личните впечатления на някои от пътниците по нашите земи (Николова 2006). По въпроса написах и специална

книга (Илиева 2011), която допълвах и коригирах с някои други публикации (Илиева 2013а; Илиева 2013б). Непрекъснато обаче се откриват нови данни, които също показват българския език като известен на науката. В този доклад ще изнеса някои от тях.

1. Лайбниц и българският език

Готфрид Вилхелм фон Лайбниц е един от най-изтъкнатите мислители на човечеството. Ерудит от най-висока класа, той е проявил интерес и към българския език. Този интерес е във връзка с неговата амбиция за изработването на единна азбука за всички езици. С оглед на това и интересите му са били насочени главно към графичните системи, използвани от езиците.

За интереса на Лайбниц към българския език се съди по кореспонденцията му с шведския изследовател на славянството Юхан Габриел Спарвенфелд (1655 – 1727). Той е автор и на един речник на черковнославянския език: *Lexicon Slavonicum*, славяно-латински речник от 80-те години на XVII век. Отпечатан е едва в наши дни в Упсала (1987, 1988, 1989, 1990, 1992) от шведската славистка У. Биргегорд, която е и основен изследовател на неговото дело (Биргегорд 2012).

Лайбниц и Спарвенфелд са обсъждали въпроса кой от славянските езици е най-близо до езика на старите писмени паметници (*Slavonica vetus*). Юхан Габриел Спарвенфелд предполага, че това е българският, и изразява това предположение в писмо до Лайбниц от 3 март 1697 г.: „Убеден съм, че българите са славяни и че там се намира най-чистият славянски език“ (Биргегорд 2012: 50).

Лайбниц в отговор от 27 декември 1698 г.: „Струва ми се правдоподобно българите да са славяни, защото името им разкрива, че те произлизат от река Волга“ (срв. Биргегорд 2012: 50).

В края на 1698 г. Лайбниц се обръща към Спарвенфелд с молба да участва в неговия лингвистичен проект – изработване на всеобща азбука. В отговора си Спарвенфелд дава и една таблица с коментари, копие от която е публикувано в изданието с кореспонденцията на Лайбниц (Лайбниц 2001: 143 – 159).

Спарвенфелд е ориентиран не към старите славянски ръкописи, а към печатните книги. Макар да се насочва към стария „славянски език“ (*Slavonica vetus*), това не е език на стари ръкописи, а е на Московската библия от 1663 г., т.е. черковнославянски език.

При прегледа на данните, публикувани на стр. 149 в тома с кореспонденцията на Лайбниц, виждаме, че в представянето на информация за българския език Спарвенфелд също се обръща към **печатна**

книга. Данните, които са предоставени на Лайбниц, са от една книга на Петър Богдан Бакшич, издадена през 1638 г.: *Meditationes S. Bonaventurae. To yest bogoliubna razmiscglianya ad otaystva odkupglienya covicanskoga : : : pzenesena u yezik Slovinski, trudom P. O. F. Petra Bogdana Baksichia, 1638.* Интересът, проявен тук, е с оглед единствено на графичната система, използвана от българския автор:

„In Textu **Bulgarico R. P. Petri Diodati Baxii** ord. min. observ. et Bulgar. custodis inque meditationibus S. Bonaventurae Slavonice literis latinis impressi[s] adhibentur pro Ж Х latin. vel х , pro Ш sc, pro З z , pro Ц cz , pro Щ ch, pro Ч с vel ç etc“ [В българския текст на Петър Диодат Бакшич, обсервант от ордена на миноритите и кустод на България, който отпечатва Размишленията на св. Бонавентура на славянски с латински букви, са специализирани за Ж Х латинско или х, за Ш sc, за З z , за Ц cz, заЩ ch, за Ч с или ç и т.н.“] (Лайбниц 2001: 149).

Въпросът за езика на Петър Богдан Бакшич (книжовникът е бил наречен „Бакшич“ в Илирийския колеж в Лорето, където е учил заедно с хървати и подобно на другите българи, получили тук образованието си, е приел това име, формирано по образа на хърватските патронимични имена) е разглеждан специално от Н. Иванова (вж. Иванова 1988; 1991). И от заглавието на преводния му труд (съдържащ и някои авторски текстове) се вижда, че той е определил езика си като „словински“. И в посвещението, което пише в началото, той пише за „наш словински език“, като има предвид, че това е езикът на българите. В предговора си към същата книга хърватинът Р. Левакович определя езика като български, със забележката „който е диалект на илирийския“. По същия начин е определил езика си и самият Петър Богдан Бакшич в писмо до Левакович, на когото е изпратил превода си за преглед. Там той пише, че е превел „от латински на български, който е диалект на илирийския език“ („da latino in bulgaro, che è un dialetto della lingua illyrica“) (срвн. публикацията у Ферменджин 1887: 33).

Така че от гледна точка на самия Петър Богдан, както и на неговите съвременници той е пишел на български език в неговата книжовна форма. Няма съмнение, че за това убеждение у самите чипровски книжовници от XVII век (а Петър Богдан Бакшич е творчески най-изявеният им представител) е допринасял и родният им чипровски диалект, който има „пограничен“ (или „преходен“) характер според приетата терминология и носи някои от особеностите на западната част на южнославянския диалектен континуум.

Макар че Лайбниц и Спарвенфелд са се интересували от графика на Петър Богдан Бакшич (в книгата – представена от латиница),

чипровските книжовници са използвали и кирилица в нейния западен вариант (наричан от някои автори „босанчица“). Тя е била изучавана в чипровското граматическо училище и на нея са написани писмата на чипровчани до Римската курия, макар че Е. Ферменджин, който е издал някои от тях, ги е транслитерирал с латиница. Това се вижда например от едно копие на писмо на чипровчани от 6 септември 1658 г., което е в микрофилмирания архив на Е. Ферменджин, предоставен на Катедрата по български език от покойния Цанко Младенов; то е интересно и с това, че е подпечатано с печата на Чипровската община, който е прерисуван върху копие.

Със същия западен вариант на кирилицата („босанчица“) е отпечатан и добре известният „Абагар“ на Филип Станиславов, което е предизвикало известно объркване сред изследователите му, тъй като в босанчицата буквите „ч“ и „ц“ ни изглеждат същите като съответствията им в нашия шрифт, но „обърнати“ – босненското „ч“ ни прилича на „обичайното“ „ц“ и обратно.

И така, виждаме, че в европейската наука през XVII век интересът е към печатната книга, тъй като развитието на обществото не предполага внимание към ръкописа. За щастие, благодарение на делото на българските католици в Европа все пак са се разпространявали печатни книги, означени като „български“, и те са били на разположение на европейските учени. Дори някои от тях в определен момент са успели да се ориентират в ситуацията и отбелязват, че в България има разлика между народния език и писмения език, който е същият, както в Далмация, т.е. описали са състояние, което може да се определи със съвременния термин диглосия. Такъв автор е испанецът Л. Ерваси-Пандуро, роден през 1735 г. и живял до 1809 г. (въпрос, който разгледах в своята книга, срв. Илиева 2011: 76 – 82). Точно тази разлика между говоримия и книжния език е затруднила първите изявени слависти.

2. Кореспонденция между Йозеф Добровски и Вацлав Фортунат Дурих

В кореспонденцията между Йозеф Добровски и Вацлав Фортунат Дурих, издадена в Прага през 1895 г., се вижда, че двамата „бащи на славистиката“ са търсели данни за българския език, отново – в печатни книги. Така в свое писмо до Дурих от 1 май 1788 г. Добровски коментира съществуването на книга на Христофор Пейкич: *Зарцало истине мед царкве источне и западне, од дом КарстѸ ПеикиѸ од Ѓипровац, издадена през 1716 г. в Търнава. Шриффтът на тази книга (западна кирилица, босанчица) дава повод на Й. Добровски да коментира нейния*

произход и той с право я съпоставя с кирилицата, използвана от босненските католици. Виждаме, че отново, благодарение на един от чипровските католици, българският език е бил представен пред образования европейски свят. Какви изводи са си направили славистите за неговия характер, би могло да се каже само след по-внимателно проучване на техните трудове.

3. Стихове за шведския крал Густав III

През 1784 г. Конгрегацията за пропаганда на вярата публикува сборник, с който отбелязва гостуването на шведския крал Густав III. Пълното заглавие на сборника е *Catholic Church. Congregatio de Propaganda Fide. Regi Gustavo Regis Federici filio Suecis Gothis Vandalis imperanti praesides et alumni Collegii Christiano nomini Propagando quod linguarum experimenta publicantibus indulgentissime adfuerit interumque ad officine librariae cognitonem lyceo successerit ho. Typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide.* Съдържанието на сборника е следното: едно стихотворение на Гудмунд Йоран Адлербет, което възхвалява шведския крал, е преведено на 46 различни езици, от които 7 са славянски. Те са, според означенията им в сборника: български, далматински, илирийски, полски, руски, рутенски и сръбски.

На стр. 5 е даден текст, означен като „български“:

BULGARICE

Ка́да рѣмѣ ѿполче́нна ала́рнка гледа́ше
Кѡнъ сва́ страны Тѣбра пѣно пленя́ше
Са́дѣ тѣ гле́да Густа́ве вѣѣ́ прѣше́ша ми́рно
Нѡдѡ́вѣ ра́достнѣ пѣ́сань тѣ гласѣ́тѣ вѣ́рно .

Този сборник напоследък беше изследван подробно от шведския славист П. Амброзиани (Амброзиани 2012). Идеята на стихотворението е, че някога вандалите на Аларик (идентифицирани уж като шведи, чийто крал е Густав III) са разрушили Рим и са били посрещнати с ужас, но сега „техният“ крал Густав идва с мир и е приветстван радостно. В езиково отношение този текст, предназначен да представя българския език, твърде се различава от текстовете на българските католици, които са представяли българския език по авторите, разгледани дотук. Този текст очевидно е свързан с друга писмена традиция и тя е на православните южни славяни.

Очевидно в Римската курия вече са се запознали и с други български текстове, освен с текстовете на нашите католици. Може да се предположи, че данните за изграждането на този текст (ако не и авторството) са на българин, преселен в района на днешна Войводина или евентуално в друг район в някогашната Хабсбургска империя. Както показва и потеклото на големия историк Йован Раич (по баща българин от Видин), в австрийските земи са се заселвали и българи от Западна България. Поради диалектните си особености те не са имали нашите съвременни разграничители между „българско“ и „сръбско“ в езика, който в писмената си форма все още е бил общ.

4. Първа печатна книга през XIX век: Молитвенный кринъ, Будим, 1806

Ролята на печатните книги на българите за тяхното духовно присъствие в европейската наука е била съществена. За жалост, тя не е добре изследвана и дори все още се срещат рецидиви на остарялото схващане, че първата българска печатна книга е „Неделник“ на Софроний Врачански, издадена в Римник през декември 1806 г. Тази книга е предшествана от редица други и специалната роля, която ѝ се отрежда, вероятно се дължи на нейната популярност.

Дори и за XIX век обаче това не е първата отпечатана българска книга и както и да се датира според противоречивите налични сведения, при всички случаи малко преди нея излиза книгата *Молитвенный кринъ*, отпечатана в Будим. Единственият автор, който я е описал *de visu*, е руският славист И. И. Срезневски (Срезневски 1846), който твърди, че тя е от 1806 г., а други български автори дават с две години по-ранна дата (срв. Шопов 1852). Няма данни за наличието на тази книга в някоя от известните ни сбирки и библиотеки. За щастие, И. И. Срезневски е дал поне един образец от нея – молитвата „Отче наш“, откъдето се виж-

да, че тя е на съвременен народен език (за разлика от „Неделник“). Привеждаме текста според изданието на Срезневски (1846: 6):

Ба́ща нашъ който си на небóто. Да са свати́ имá Твое. Да прииде́ ца́рство Твое. Да ба́де во́ла Твоа́, каквò на небóто, така́ и на зема́та. И опрости́ намъ должнòсти те наши, какво и нѣа опраща́ваме [sic!] на наши те должни́ци. И не наводи́ насъ на искушѣние, но избáви насъ ѿ лукавагw. Ако твое ёсть ца́рство то, и сила́ та, и сла́ва та во вѣки. Аминь.

Пред нас очевидно е първият текст на молитвата „Отче наш“ (макар и непълен) на новобългарски език в уникален превод. Този текст показва по-скоро западнобългарски особености, например релативната употреба на „какво“ (срещу съвременното книжно „както“). Да се надяваме, че някое подробно изследване на печатните книги на българите ще успее да представи и екземпляр от тази книга, която е най-ранната за своя XIX век.

5. Изводи

Напоследък се откриват все повече нови данни за интерес към българския език в европейската наука през XVII и XVIII век, които напълно опровергават тезата за неговото „забравяне“ (основана на един факт: неговото отсъствие от речниците, издадени под патронажа на Екатерина Велика, което може да има различни обяснения). Към българския език са проявявали известен интерес учени като Лайбниц, Спарвенфелд, Добровски, Дурих; непрекъснат е интересът на учени, свързани с Римската курия, която проучва и различни книжовни форми на българския език. Данните за езика европейските учени черпят главно от печатни книги и за щастие, българите, наред с другите южни славяни, поддържат своя практика в книгоиздаването и през XVII и XVIII в. (чрез делото на българските католици), а в самото начало на XIX век се появяват и първите новобългарски форми на основната християнска книжовност – първият превод на хубав народен език на „Отче наш“ е отпечатан през 1806 г. Така че заслугата да се поддържа известен интерес към българския език е на българските книжовни дейци, които все пак успяват да се включат в информационната революция, извършена с разпространението на печатното дело.

ЛИТЕРАТУРА

- Амброзиани 2012:** Ambrosiani, P. Slaviska språk i en hyllningsbok till Gustav III. // *Slovo: Journal of Slavic Languages and Literatures*, 2012, Vol. 53, 7 – 28.
- Бакшич 1638:** *Meditationes S. Bonaventurae. To yest bogoliubna razmiscglianya ad otaystva odkupglienya covicanskoga: pzenesena u yezik Slovinski*, trdom P. O. F. Petra Bogdana Baksichia, 1638.
- Биргегорд 2012:** Биргегорд, У. Вопросы славистики в переписке Г. В. фон Лейбница и Ю. Г. Спарвенфельда. // *Slavica litteraria*. Vol. 15, iss. Supplementum 2, [47] – 60.
- Добровски, Дурих 1895:** *Sbírka pramenův ku poznání literárního života v čechách, na Moravě a v Slezsku*. Skupina druhá. Korrespondence a cizojazyčné prameny. 2. Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunata Duricha z let 1778 – 1800. V Praze, 1895.
- Иванова 1988:** Иванова, Н. Илирийският език на южните славяни в българското книжовноезиково развитие през XVII в. Ч. II. // *Годишник на СУ. ФСФ*, т. 78/1, кн. I. *Езикознание*, 1984, София, 1988, 34 – 93 (Част I).
- Иванова 1991:** Иванова, Н. Илирийският език на южните славяни в българското книжовноезиково развитие през XVII в. Ч. II. // *Годишник на СУ. ФСФ*, т. 79/2, кн. II. *Езикознание*, 1985, София, 1991, 3 – 48 (Част II).
- Игњатович 2010:** Игњатовић, Ђ. Вук Караџић – оснивач нове гране српске науке – bulgarica. // *Друштвена политичка мисао Вука Караџића. Зборник радова*. Београд, 2010, 214 – 238.
- Илиева 2011:** Илиева, Л. *Българският език в предисторията на компаративната лингвистика и в езиковия свят на ранния европейски модернизъм*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2011.
- Илиева 2013а:** Илиева, Л. Славянските езици в колекции ORATIO DOMINICA и българският сред тях. // *Време и история в славянските езици, литератури и култури. Сборник с доклади от Единадесетите национални славистични четения 19 – 21 април 2012*. Том първи. *Езикознание*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013, 434 – 442.
- Илиева 2013б:** Илиева, Л. Славянските шрифтове в ранни полиграфически наръчници и българският сред тях. // *Славянските езици отблизо. Сборник в чест на 70-годишнината на доц. Янко Бъчваров*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013, 460 – 469.
- Конев 2007:** Конев, И. *Вук Караджич за българите и европейската българистика*. София: Пропелер, 2007.

- Лайбниц 2001:** Leibniz, G. W. *Sämtliche Schriften und Briefe. Reihe I (Allgemeiner politischer und historischer Briefwechsel)*. Herausgegeben vom Leibniz-Archiv der Niedersächsischen Landesbibliothek Hannover, Bd XVII.
- Леков 1966:** Леков, Ив. Вук Стефанович Караджич като езиковед българист. // *Анали филолошког факултета Београдског университета*. Београд, 1966, 119 – 124.
- Николова 2006:** Николова, Н. Българският език – известен и неизвестен (Осведомеността на европейците за българския език през XV – първите три десетилетия на XIX в., http://liternet.bg/publish11/nadka_nikolova/bylg_ezik.htm, accessed April 2, 2016.
- Срезневски 1846:** Срезневский, И. И. *Очерк книгопечатания в Болгарии*. [Исправл. долж. экстраорд. проф. Харьк. ун-та И. Срезневский].
- Ферменджин 1887:** Feremendzin, E. *Acta Bulgariae ecclesiastica ab anno 1565 usque ad anno 1799*. Zagrabiae, 1887.
- Шопов 1852:** *Список за българските книги, кои са издадени досега*. [От Иван Шопов] Цареград [Цариград], 1852.

